

HÖGSKOLAN I HALMSTAD
Sektionen för humaniora
Litteraturvetenskap 41-60 p

C-UPPSATS

2005-02-04

Tobias Carlsson
Hyltegatan 12
302 37 HALMSTAD
Tfn 035-12 79 20

Manlighet i Jonas Gardells romaner *En komikers uppväxt* och *Ett ufo gör entré*

Analys ur ett mansforskningsperspektiv

Examinator: Catrine Brödje
Sektionen för humaniora

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	3
2. MANSFORSKNING	4
2.1 ALLMÄNT	4
2.2 ROBERT W CONNELL	5
2.2.1 SOCIOLOGISKA TEORIER	5
2.2.2 RELATIONER MELLAN OLIKA MASKULINITETER	6
3. ANALYS AV ROMANERNA	8
3.1 <i>EN KOMIKERS UPPVÄXT</i>	8
3.1.1 SÄVBYHOLM	8
3.1.2 RANGORDNING OCH DELAKTIGHET	9
3.1.3 THOMAS UTANFÖRSKAP	11
3.1.4 STEFANS VETO	12
3.2. <i>ETT UFO GÖR ENTRÉ</i>	14
3.2.1 GUL & BLÅ	14
3.2.2 ATT FÖRINTA SIG SJÄLV	15
3.2.3 UPPROR OCH ÅTERFÖDELSE	17
4. AVSLUTNING	20
4.1 SAMMANFATTNING	20
5. REFERENSER	22
5.1 LITTERATURLISTA	22

1. INLEDNING

Mansforskning är ett relativt nytt tvärvetenskapligt forskningsfält som i Sverige till största delen praktiseras inom historie- och samhällsvetenskaperna. Men enligt litteraturvetaren och mansforskaren Torbjörn Forslid torde mansforskningen även vara relevant inom litteraturvetenskapen – skönlitteraturen i sin helhet omfattar ett närmast oändligt antal manliga relationer och beteenden värda att studera.¹

I den här uppsatsen ämnar jag alltså att studera manlighet, eller vad man uttrycker inom mansforskningen: *manligheter* eller *maskuliniteter*, utifrån Jonas Gardells romaner *En komikers uppväxt* (1992) och *Ett ufo gör entré* (2001). Det finns i de två romanerna tydliga kontraster mellan de pojkar och unga män som betraktas som ledande och de som är underordnade. Naturligtvis råder det även en påtaglig ojämställdhet i relationen mellan pojkarna och flickorna, men den kommer jag inte nämnvärt beröra i denna studie.

Det är främst Robert W. Connells teorier om den hegemoniska maskuliniteten och dess inneslutande och uteslutande mekanik jag kommer att använda mig av i denna analys. Syftet är att använda ett maktbegrepp för att *dekonstruera* det som karakteriserar den konventionella manligheten och blottlägga de maktrelationer som råder.

Jonas Gardell, född 1963, är bland annat ståuppare och författare. I den litterära produktionen kan nämnas *Fru Björks öden och äventyr* (1990) och *Om Gud* (2003). Enligt Nationalencyklopedin ”gestaltar Gardell gärna den lilla människans liv och sorger” och utgår från en ”homosexuell livsproblematik” med riktning mot det allmänmänskliga.²

Jag inleder uppsatsen med några av Connells teorier och en allmän redogörelse och introduktion till begreppet mansforskning och presenterar sedan romanerna i tur och ordning.

I *En komikers uppväxt* är huvudpersonen Juha 12 år och kämpar hårt för att bli accepterad av pojkarna i klassen. I sin desperata jakt efter bekräftelse sviker han dem han verkligen tycker om och dem som behöver honom. I *Ett ufo gör entré* går Juha sista året på högskolan och fortsätter sitt sökande efter bekräftelse tills han en dag får nog och går sin egen väg.

¹ Torbjörn Forslid, *Mansforskningen – uppstickare och förnyare i genusfältet*. Tidskrift för litteraturvetenskap 2002:12 s. 22

² Nationalencyklopedin: Gardell, Jonas. (15.1.2005.) http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=180117

2. MANSFORSKNING

2.1 ALLMÄNT

Diskussionen kring mansforskningens essens tycks, enligt Per Folkesson, författare till *Nordisk mansforskning – en kartläggning*, vara intressantare än begreppet i sig. Skall mansforskningen höra till genusforskningen, eller skall den betraktas som fristående? Att hävda dess tillhörighet till genusforskningen väcker än fler frågetecken, då genusforskningens egna definitioner fortfarande diskuteras.³

I Nationalencyklopedin kan man läsa att mansforskningen uppstod som feministiskt besläktad forskningsinriktning under 1970-talet och växte under 1980- och 1990-talet.

Många gånger hade man hört feminismens mest vedertagna tes, ”man föds inte till kvinna, man blir det”, och undrade om man inte kunde vara djärv nog att formulera något liknande angående den så självklara manligheten. ”Vad är en man och vad är manlighet?” – syftet blev att studera mäns sociala och kulturella villkor på ett nyanserat och medvetet sätt. Betoningen kom ofta att ligga på mäns våld mot kvinnor och mäns känsloliv.

Mansforskningen belyser och studerar även till vilken grad olika män engagerar sig i kampen för jämställdhet.⁴

Många mansforskare, t. ex. R. W. Connell och Thomas Johansson, poängterar att mansforskningen måste ha en kritisk inställning till män med betoning på mannens dominerande ställning i samhället. Andra mansforskare, som Claes Ekenstam, menar att detta maktperspektiv medför och tvingar till en allt för ensidig syn på manlighet.

Den svenska och nordiska mansforskningen växte fram under 1990-talet. Mansforskning som akademiskt fält är idag utspritt på en mängd olika akademiska institutioner (främst samhällsvetenskapliga) och det är fortfarande inte klart var och hur man bör placera den som oberoende forskningsfält. Naturligt vore en integration med övrig genusforskning.⁵

I början av 1980-talet fanns endast få teoretiska verktyg för mansforskningen att tillgå och den forskning kring män som företogs saknade ett kritiskt perspektiv. Enligt Thomas Johansson var det mansforskarnas avståndstagande från och kritik mot könsrollsteorin, vilken

³ Per Folkesson, *Nordisk mansforskning – En kartläggning* (Karlstad, 2000) s. 116

⁴ Nationalencyklopedin: Mansforskning. (15.1.2005.)

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=250520&i_word=mansforskning

⁵ Thomas Johansson, *Det första könet? Mansforskning som reflexivt projekt* (Lund, 2000) s. 11

ansågs placera människor i stereotypa fack, som betecknade starten och i det sammanhanget kan nämnas Joseph Pleck, författare till det betydande arbetet *The Myth of Masculinity*.⁶

Fler effektiva teoretiska verktyg fick man av forskare som Robert W. Connell, Victor Seidler samt Michael Kimmel, som menade att män bör studeras ur ett feministiskt perspektiv.⁷

I Storbritannien har på senare tid ambitiösa projekt startats för att utveckla allmänna teorier om maskulinitet där man bland annat har använt sig av marxistiska analysverktyg för att undersöka hur män exploaterat kvinnor genom att tillägna sig frukten av deras arbeten och därmed berövat dem deras människovärde.⁸

Enligt den svenska mansforskaren och sociologen Thomas Johansson karakteriseras den akademiska mansforskningen av radikalism och ett syfte att ”bedriva en omfattande kritik av ’manssamhället’”. Denna ”allians med feminismen” innebär att mansforskningen aldrig får lämna maktperspektivet.⁹ Även Connell belyser maktperspektivet då han i sitt viktigaste arbete *Maskuliniteter* menar att kritisk forskning av män bedriven av män annars skulle kunna liknas vid ”en vetenskap om kapitalismen skapad av kapitalister”.¹⁰

Vidare menar Johansson att mansforskningen och den radikala mansrörelsen först måste avgränsas från konservativa mansrörelser som hyllar patriarkatet och den traditionella, ensidiga manligheten, för att sedan föra fram och studera dolda och odefinierade sidor av manligheten, såsom manlig femininitet och ”svaghet” – sidor som underminerar den dominerande manligheten. Enligt Johansson skapar dessa *bortträngda* manliga erfarenheter ett stort underlag för forskning.¹¹

2.2 ROBERT W CONNELL

2.2.1 SOCIOLOGISKA TEORIER

Connell menar i *Maskuliniteter* att man i den moderna genussociologin efter senare års fältstudier kan skönja vissa allmänna teman. Maskulinitet konstrueras i vardagslivet och man kan se, genom att lägga vikt vid skillnaden mellan olika maskuliniteter – med Connells ord – genus ”motsägelsefulla och dynamiska karaktär”. Att genus inte är statiskt utan föränderligt kan förenklat ses som mansforskningens huvudtema. Man studerar hur konventioner skapas

⁶ Johansson, s. 17

⁷ Ibid, s. 13

⁸ R. W. Connell, *Maskuliniteter* (Uddevala, 1996) s. 59

⁹ Johansson, s. 13

¹⁰ Connell, s. 20

¹¹ Johansson, s. 14

och omformas, vilket i sin tur leder till studier om hur normer om maskulinitet medvetet eller omedvetet konstrueras, men även hur motkrafter mobiliseras. Idrottsvärlden är med fördel en arena för sådana studier.

Destruktiva arbetssätt på fabriksgolven i profitsyfte och för att demonstrera manlighet är också lämpliga studieobjekt. De sätt varmed man skapar arbetarmaskulinitet skiljer sig naturligtvis från de sätt man skapar medelklassmaskulinitet – men det är alltid lika medvetet. Dessa maskuliniteter skapas oftast var för sig, men kan också skapas inom samma omgivning, t. ex. i skolmiljöer där vissa hävdar en maskulinitet som så småningom leder till förvärvsarbete medan andra istället studerar flitigt och senare hävdar sig som akademiker.

Summan av denna och dylik forskning ledde fram till idén om den *hegemoniska maskuliniteten*. Viktigt i sammanhanget är *relationerna* mellan de olika manligheterna – allianser, dominans och underordning. Dessa relationer styr sedan vilka som trakasseras och vilka som trakasseras och så vidare – en *uteslutning* och en *innefattning* för att använda Connells begrepp. Därmed kan man se en ”*genuspolitik inom maskuliniteten*”.¹²

Enligt Connell är skolstudier lämpliga för att skönja dessa mönster. Pojkar strävar efter att uppnå hegemonin genom idrottsprestationer. Detta påverkar även de pojkar som inte är idrottsintresserade, med uteslutning som följd, vilket leder till att man måste finna andra sätt att hävda sig på.¹³

2.2.2 RELATIONER MELLAN OLIKA MASKULINITETER

Som nämndes ovan måste man skilja mellan olika maskuliniteter och dess inbördes (makt-) relationer och man måste beakta att maskuliniteterna inte är låsta utan är dynamiska och föränderliga. Dessa relationer är heller inte de samma överallt.

Den *hegemoniska maskuliniteten* är vid en given tidpunkt, på en given plats det vedertagna manliga ideal varmed ”patriarkatets legitimitet” garanteras – vilket, enkelt uttryckt, innebär mannens kulturella och sociala överordning. Bärarna av den hegemoniska maskuliniteten är de i samhället som betraktas som mäktigast. Lättast finner man dessa inom media, på film och på reklamaffischer – men även högt uppsatta män inom stat och näringsliv hör till dem som förkroppsligar den hegemoniska manligheten. Enligt Connell skapas hegemonin ”där det finns samband mellan kulturella ideal och institutionell makt”.

Problemet med den hegemoniska maskuliniteten är att få män verkligen lever upp till dess ideal. Det hindrar dock inte majoriteten av män att dra fördel av dess betydelse. Hur ska man

¹² Connell, s. 55ff

¹³ Connell, s. 58

beskriva detta fenomen? Hur ska man beskriva faktumet att den hegemoniska maskuliniteten hela tiden underbyggs av män som faktiskt inte lever upp till dess ideal? Detta kallar Connell *delaktighet* – man är delaktig i det hegemoniska maskulinitetsprojektet, man är med i matchen i den bemärkelsen att man sitter på läktaren och skrånar.

Den hegemoniska maskuliniteten innebär inte endast en dominans över kvinnan, den dominerar även andra maskuliniteter, här i västvärlden främst den homosexuella maskuliniteten samt andra feminiserade maskuliniteter och eventuella motståndare, vilka i sammanhanget betraktas som *underordnade*. Denna dominans kännetecknas av ”diskriminering, politisk och kulturell uteslutning, kulturell smutskastning, legalt och illegalt våld, m.m.” Det är enligt Connell uppenbart att en placering längst ned i den manliga genushierarkin har att göra med kopplingen till femininitet.

Begreppet *marginaliserad maskulinitet* används i klass- och etnicitetsrelaterade sammanhang, vilket är viktigt beroende på vilken samhällshierarki som råder i samband med kartläggningen eller studien.¹⁴

Vad jag tycker saknas i denna teori om genushierarkin är en benämning för de oppositionella och oliktankande, de som medvetet gör motstånd. Denna benämning saknar även Thomas Johansson och väver således in den *oppositionella maskuliniteten* i sin framställning i den kurslitterära boken *Det första könet? Mansforskning som reflexivt projekt*. Oppositionella män har ett nära samarbete med kvinnor och delar en kritisk syn på hegemonin.¹⁵

Med hjälp av denna teoretiska ram vill jag beskriva den hierarki som råder pojkarna emellan i de två romanerna. För tydlighetens skull återkommer jag till Connell i analysen.

¹⁴ Connell, s. 100ff

¹⁵ Johansson, s. 39

3. ANALYS AV ROMANERNA

3.1 EN KOMIKERS UPPVÄXT

I romanen *En komikers uppväxt* skildras Juha Lindströms sista år på mellanstadiet. Juha är 12 år gammal och lever med sin mor, far och lillasyster i en villa i förorten Sävbyholm utanför Stockholm. Familjen Lindström är en helt vanlig familj med helt vanliga problem och helt vanliga glädjeämnen.

Romanen är berättartekniskt uppbyggd på två olika plan. Dels finns en allvetande berättare samt en jagberättare. Jagberättaren fungerar som ett slags vuxen omedveten kommentator till historien berättad av den allvetande berättaren. Jagberättaren är en retrospektiv brevskrivare, en nutida, vuxen Juha Lindström, som försöker förklara för romankaraktären Thomas Karsk, varför han som barn handlade med en sådan grymhet mot honom. Vad brevskrivaren är medveten om är att Thomas inte längre är vid liv – han begick, strax före skolavslutningen, självmord. Trots detta skriver han brev efter brev och där han ibland undrar varför han inte får några svar.

Romanen är indelad i ett stort antal kapitel, många inte längre än två, tre sidor. Stilen är enkel och präglas av korta, avhuggna meningar. Återkommande i romanen (och även i den andra) är ledmotivet ”Allting faller. Förr eller senare faller allt.” Frasen bestämmer den pessimistiska och något skruvade grundtonen.

3.1.1 SÄVBYHOLM

Sävbyholm är ett lugnt samhälle, stilla och orörligt som en ”kyrkogård” (s.55), ett paradiset för medelssvenssons med Volvo och villa i kalksandsten. De mindre barnen cyklar och 15-åringarna kör moped. Här finns rododendronbuskar, tussilago i diken, i trädgårdarna solur, små väderkvarnar och utomhusgrillar. Men det mest påtagliga i Sävbyholm är en dröm om att få resa därifrån. Så är det i alla fall för Juha.

Någonstans i bakgrunden, bortom detta paradiset finns också Gud. Han är en passiv kraft, en iakttagare som sitter i ett rum för sig själv, ”i ett glänsande rum av koppar” (s.92).

Om Gud nu inte är närvarande, vem är det då som styr? Det finns i Juhas värld en svart ängel som då och då dyker upp. När Juha var liten gjorde han en snöängel, han tyckte dock att den mer liknade ett hål där en ängel fallit och slagit ned. Strax blev han varse ett leende väsen. ”Med glimmande tänder, glittrande ögon. Någon med klor.” (s.10) En fallen ängel vandrade

runt husen. "Satan är en fallen ängel" (s.172), säger Juhas farmor. Skräckslagen sprang han hem.

Juhas föräldrar "håller ihop för barnens skull" (s.18), hemmet är präglad av gnäll och gräl mellan föräldrar och mellan syskon. Relationen föräldrarna emellan är en slags maktkamp med en dominerande, handfast men alkoholiserad moder å ena sidan, samt en ömklig och sjuklig fader å andra. Deras samliv har för länge sedan upphört, de sover inte längre i samma rum.

Juha är alltså tolv år och står vid tröskeln till puberteten och har en stark längtan efter vuxenhet och manlighet. En kväll ska föräldrarna iväg och Juha får förtroendet att vara barnvakt åt system. Äntligen får han visa att han inte längre är någon barnunge. Han inleder kvällen med att som en vuxen städa och ordna i köket, varpå han bestämmer sig för att snoka lite i mammas och pappas sovrum. I ett nattygsbord finner han till sin stora glädje kondomer vilket han ser som ett bevis på att hans mamma och pappa " knuller med varandra" (s.39). När han inne på badrummet har undersökt vad man i sin ensamhet kan göra med en kondom testar han sin fars rakapparat och drömmer om en framtida skäggväxt. Kvällen avslutar han i pappas fåtölj framför TV-apparaten, tittande på vuxenprogram, Kvällsöppet. När det sedan är läggdags klarar han dock inte längre att axla mansrollen, paralyserad av mörkrädsla somnar han i trappan där föräldrarna sedan finner honom.

3.1.2 RANGORDNING OCH DELAKTIGHET

Mitt emot familjen Lindströms villa ligger familjen Karlssons. Där bor Juhas bästa kompis Jenny med sin bistra fader, sin sjuka mor och sin storebror. Jenny är en mycket blyg flicka, osäker och osynlig. Hon klär sig "hopplöst" (s.49) omodernt och har fult och stripigt hår.

Jenny är Juhas bästa kompis, den enda han kan känna sig trygg med, men han skäms för henne. Jenny hör knappast till de populära och kommer därför aldrig kunna göra Juha populär heller, snarare tvärtom. Varje morgon gör de sällskap till skolan, men de skiljs åt när de träffar de tuffa killarna i klassen. Juha plågas och skäms för att han behandlar Jenny på det här viset och han vet att han istället borde vara på hennes sida.

Juha vill vara viktig, han vill vara i centrum, han vill bli beundrad, och tycker att det skulle vara värt att dö för att få den uppmärksamheten. Ett sätt att få uppmärksamhet på är att ha bra betyg, att vara bäst, men hans nisch är att uppträda, vilket han också gör, överallt. "Att vara rolig är hans enda egentliga sätt att skaffa vänner, något annat förstår han sig inte på." (s.67-68)

Den vuxna Juha frågar sig själv i ett brev varför hans klasskompisar inte stannade kvar i skolan när roliga timmen var slut, varför de inte stannade kvar och fortsatte skratta, för han var ju rolig. Han kunde inte förstå varför de hela tiden övergav honom.

De dominerande pojkarna i Juhas klass är Stefan och Lennart. Till dessa måste man anpassa sig för att kunna bli accepterad. Blir man inte accepterad väntar den förnedrande uteslutningen. I rangordningen följer oftast Roy. Det är om fjärdeplatsen man måste kämpa. Ibland får Juha den, men oftast är det någon annan av pojkarna som kniper den. När Juha har den kämpar han tappert med sina roliga historier. Det är hans enda sätt att få vara kvar.

I ett mansforskningsperspektiv representerar Stefan och Lennart den hegemoniska maskuliniteten. Eller rättare sagt, de ligger närmast definitionen. Övriga pojkar är delaktiga, även om man också kan säga att Stefan och Lennart är delaktiga med tanke på att de säkerligen ser upp till någon. De är högst i klassens manliga genushierarki.

Connell menar att de flesta män lever sina liv som delaktiga. Dessa män lever inte upp till definitionen av den hegemoniska maskuliniteten, men drar nytta av dess betydelse och makten den alstrar i förhållande till den underordnade kvinnan. Många delaktiga män respekterar sina kvinnliga medmänniskor men gör inget eller mycket litet för jämställdhet och dess skuld ligger ofta i okunskap och ignorans.¹⁶

Underställda den hegemoniska maskuliniteten är, förutom kvinnor, främst feminina eller feminiserade män.¹⁷

”Ibland undrar Juha om det bara är han som uppfattar att det är en tävling, en ständig kamp om rangordningen, aporna emellan. Och kampen om fjärdeplatsen är stenhård.” (s.73)

Pojkarna delar skåp. Fyra och fyra. Naturligtvis är Stefan och Lennart tillsammans, med Roy och Simon. Här tog Simon fjärdeplatsen. Juha delar skåp med Roger och Peter som det egentligen inte är något fel på, men han delar även skåp med Erik. Erik beskrivs som ”tjock och slemmig och har allvarliga fel på hjärnan” (s.73). Dessa egenskaper diskvalificerar naturligtvis Erik i rangordningen. Erik är dock mycket lik Juha i sitt sätt att försöka hävda sig. Till Erik återkommer vi.

”Juha drömmer inte om att vara den tuffaste. Han nöjer sig med att vara i de tuffas närhet.” (s.73) Juha är beredd att offra mycket för denna delaktighet. ”Som en kameleont anpassar han sig efter omgivningen.” (s.73) Det är ändå ingen framgångsrik strategi för Juha.

¹⁶ Connell, s. 103f

¹⁷ Connell, s. 102f

Och eftersom Juha *vet* att han gör allting rätt borde det vara han och ingen annan som har den åtråvärda fjärdeplatsen. Han kan känna sig både illa behandlad och förbigången när han tänker på att det inte är så.

Som om de andra stjal något som rätteligen är hans. Att de förnekar honom det enda han begär.

Att få höra till. (s.74)

En pojke olik Juha är Thomas. Thomas är helt utanför och gör inget för att passa in. Med sina hemmasydda kläder är Thomas lätt att peka ut och han hamnar således sist i pojkarnas rangordning. Thomas är Jennys motsvarighet. I nästa kapitel beskrivs Thomas utanförskap.

Också hos flickorna i klassen råder en sträng genusordning. Denna ordning är nära sammankopplad med pojkarnas. Skillnaden är att det är pojkarna som bestämmer vilka flickor som är populära. Även om den omvända ordningen tycks gälla – ”alla i klassen tävlar om att vinna Pias och Eva-Lenas gillande” (s.113). Pia och Eva-Lena är Lennart och Stefans motsvarigheter.

Om Thomas är sist i pojkarnas rangordning är Jenny sist i flickornas.

3.1.3 THOMAS UTANFÖRSKAP

Thomas Karsk har en konstig tysk mamma. Thomas är utanför, går alltid ensam och drömmande på skolgården och delar inte skåp med någon. Han beskrivs som en ”hopplös typ” (s.75) och umgicks bara med tjejerna på lågstadiet. Thomas är i likhet med Jenny helt omedveten om hur man ska klä sig för att passa in. Thomas är rädd, och han tycker sig ha alla skäl till att vara rädd, han är rädd trots vad hans mor säger om att han inte behöver frukta något.

”Det står en konstig lukt av utanförskap om Thomas som gör Juha livrädd.” (s.75) Det är denna ”lukt” som för alltid skall stå mellan Thomas och Juha. Att umgås med Thomas är samma sak som att visa sig med Jenny. Det innebär att Juha förlorar sin fjärdeplats.

De dominerande pojkarna i klassen är alltså Lennart och Stefan. Omklädningsrummet innan gymnastiken är en plats där pojkarna kan skryta om sina påstådda sexuella bravader.

Lennart och Stefan kikar vid ett tillfälle in genom nyckelhålet till flickornas omklädningsrum och Pias bröst blir det ämne som leder till utfrågningen om de sexuella erfarenheterna. Med låtsad tuffhet klarar Juha testet, naturligtvis är han oskuld, som alla de andra pojkarna, men det är inte om sanningen eller lögnen det står om, det handlar om att kunna hävda sig. Här klarar sig naturligtvis inte Thomas. ”Thomas är världens sämsta lögnare” (s.79) och självklart blir han utskrattad, men även utsatt för trakasserier och hot, främst från Lennart och Stefan, ”fy helvete vad vi ska slå dig” (s.80) säger Lennart mycket hånfullt. Det

slutar med att Thomas misshandlas. ”Ingen vågar försvara Thomas. Det vet Lennart. Han njuter av sin makt” (s.80). Läraren som strax kommer in märker ingenting. Som alltid karakteriseras läraren som sarkastisk och hänsynslöst ignorant.

När Thomas skall gå hem när dagen är slut vädjar han till Juha om att han ska följa honom. Han vet ju att Lennart och Stefan väntar någonstans längs vägen. Juha följer honom, och är hela tiden rädd för att de ska dyka upp, rädd för att tvingas välja sida. Naturligtvis håller han på Thomas, åtminstone vill han det – Juha är inte ond. Medan de går förklarar Juha ivrigt hur enkla och patetiska de är. Plötsligt dyker de upp. Juha blir upprörd och ber dem låta honom vara, men Lennart vänder snart Juha mot Thomas. ”Den som inte är med oss är emot oss, förklarar Stefan, och Juha här vill absolut vara med oss, fyller Lennart i.” (s.95) Lennart har rätt. För att bevisa för Lennart och Stefan att Juha visst är på deras sida tvingas han själv utdela slagen mot Thomas. Det är så man behåller sin fjärdeplats, det är så man slipper hamna utanför. Detta visar återigen Juhas delaktighet och underordning. Efteråt skäms han, i det följande kapitlet, i brevet Juha skriver skäms han. Thomas tiger och Juha skäms.

3.1.4 STEFANS VETO

Erik hänger sig åt fånerier. ”Erik med flinet.” (s.137) Juha ser på honom med förakt, men vad han inte är medveten om är deras likhet. Deras desperata sökande efter bekräftelse, viljan att få vara med. När Lennart och Stefan misshandlar Thomas i omklädningsrummet är Erik framme som en hyena, på jakt efter det Lennart och Stefan har lämnat. Erik är delaktig och så även Juha. Erik är kär i Pia. För att hon skall lägga märke till honom förnedrar han sig ständigt. ”Han är hennes skugga, hennes hund” (s.137), han följer efter henne överallt. ”Hon hatar honom verkligen [...] hon hatar att hon inte kan förhindra att det uppstått ett band mellan honom och henne.” (s.137)

På mellanstadiet i Sävbyholm har man inte barnkalas, man har ”hippor”. Juha bestämmer sig för att anordna en hippa. Naturligtvis för att det är hans enda chans att bli bjuden på en. Han och Stefan planerar allt. De bjuder förstås de populära i klassen, men när Juha gör en åtbörd till att bjuda också Thomas lägger givetvis Stefan in sitt veto. Inte heller Jenny platsar på hippan, till Juhas förtvivlan. Varför måste han alltid skämmas för henne? I sin ynkedom ser han den svarta ängeln han fruktat som litet barn, ”de glödande ögonen, munnen som hånlar åt honom” (s.152).

Juha tänker ofta på Jesus och på Gud. Han tänker på Judas. Judas som så gärna måste ha velat bli förlåten. Men för Judas fanns ingen förlåtelse att få. Evtigt dömd för sitt svek. Juha känner en fruktan för Gud, tänker att han är mer lik Judas än Jesus.

En dag går Juha igenom en kris. Splittrad mellan å ena sidan den snälle och trevlige Thomas och å andra sidan de tuffa grabbarna, tar han i desperation upp grus från marken och kastar på Thomas, även Jenny träffas då hon går emellan. Han kastar på Lennart som kallar honom ”feg jävel” för att han kastar sten. Han skriker att han hatar dem alla, och han inser att han ”är förlorad. Ett barn som kastar sten är förlorat”. (s.214) Han faller, tappar balansen, den värld han har upprätthållit så länge faller. ”Förr eller senare faller allt.” (s.214) ”Ser ni mig nu då!” (s.214), skriker han och känner den svarta ängelns vingar. Juha vill göra upp med alla han förknippar med sin otillräcklighet.

Juha är alltså härmed förlorad. Han blir utsatt för trakasserier, utfrysning och misshandel. Stänger in sig på skoltoaletten för att undgå straffet för att han har gjort motstånd. ”Juha lär sig att han är ingen. Ingen alls”. (s.223)

Dagarna går och skolavslutningen närmar sig. Utanför Sävbyholms skyddade värld finns den stora omvärlden. Det kalla kriget pågår och atomkriget är fortfarande ett påtagligt hot. Det är jordens undergång som i Bibeln.

Juhas kamp för bekräftelse fortsätter i uppföljaren, *Ett ufo gör entré* från 2001. Här kommer hans motstånd att prövas hårdare, men denna gång är han mogen för proven.

3.2 ETT UFO GÖR ENTRÉ

Ett ufo gör entré utspelas 1979 och Juha har förflyttats från sjätte till nionde klass. Han bor kvar i Sävbyholm med sin familj, han går inte längre i samma skola, men klassen är den samma.

Romanen är berättartekniskt identisk med *En komikers uppväxt*. Med ett stort antal korta kapitel, en allvetande berättare och en retrospektiv brevskrivare i jagform. Brevens karaktär tyder på att de i denna roman skrivits till honom själv.

3.2.1 GUL & BLÅ

För Juha är begäret att bli vuxen nu starkt. Vuxenheten ska erövrats, Juha ”åtrår hett allt som är vuxet” (s.12), vilket för honom bland annat innebär ”att röka, att dricka, att äta på McDonald’s...” (s.12) Att vara mogen innebär också att ha gjort *det*.

Med att vara mogen hör också att vara moderiktig. Med tajta jeans av rätta märket drar man allas blickar till sig, blir godkänd och accepterad, bjuden till alla fester. ”PUSS & KRAM gjorde dess bärare älskade, omtyckta och snygga.” (s.32)

”Juha var *en ingen* som ville bli *en någon* (min kurs.), och han tillbad hemligen de svarta byxorna. Han åtråde dem som heliga” (s.32). Naturligtvis gjorde han det. Begäret efter att bli accepterad var fortfarande minst lika stort.

För att markera att Juha nu är på väg att bli vuxen på riktigt gör han sig av med sina barndomsikoner Sweet. Detta ser han som en slags manlighetsritual, ett återfödande. Det är i affären Gul & Blå han återföds – i detta ”heliga tempel”. (s.42) Ett annat heligt tempel för tonåringarna runt Stockholm var Klippoteket på Riddargatan. I dessa tempel kunde man ”förklä sig för att likna sig själv” (s.42), för att hitta sin stil och sin identitet. Det är på Gul & Blå han hamnar efter att ha gjort upp med Sweet. Med sig hem har han den speciella plastpåsen – ”Gul & Blå-plastpåsen ska man alltid spara” (s.44) På Gul & Blå blir man ”omdanad” (s.43), ”man genomgår en initiationsrit” (s.43), dessa ord för tankarna till utvecklingsromanen där hjälten efter mytiska mönster genomgår en resa som ofta innebär en återfödelse som vuxen.¹⁸

Efter Sweet kom David Bowie in i Juhas och Jennys rum. David Bowie var en av de främsta företrädarna för glitterrocken under 1970-talet och hade en utpräglad androgyn eller på andra sätt könsöverskridande stil. En stil som Juha i sin *opposition* senare ska välja – Juha kommer

¹⁸ Claes-Göran Holmberg, Generationsromanen som fenomen, Susanne Larsson-Krieg (red), *Myter och motiv: essäer om litteratur* (Stockholm, 1995), s.148

så småningom att upphöra att vara en kameleont – han slutar anamma de ideal som karakteriserat hans plågoandar.

Juha och Jenny håller fortfarande ihop, men hennes självförminskande bild av sig själv smittar av sig på Juha, och i hans ögon framstår hon som ett ”könlöst typ CP-skadat missfoster” (s.81).

I ett brev beskriver Juha sig själv som ”som ett ufo, ett foster” (s.108), alienerad från de andra. Han undrade hur han kunde överleva trots alla de namnlösa som hatade honom.

För de där som jag inte minns, de hatade mig.

Efteråt har jag förstått att det ingick i deras uppfostran att lära sig hata såna som jag. De var programmerade till att avsky mig, och det var det året programmeringen började ge utslag, och de som varit mina lekkamrater och som varit mina mobbare och som jag vuxit upp med, de vände sig på nytt emot mig. (s.108-109)

3.2.2 ATT FÖRINTA SIG SJÄLV

Juha förminskar sig själv och sin identitet för att passa in. Allt han gör och står för är på ”låtsas” (s.141), till och med i sin dagbok ljuger han. När han väl får det han vill ha, när något är äkta eller på riktigt blir han skräckslagen. När en flicka tar initiativ får han panik och måste ta avstånd från henne fast han inte vill. Ingen ska få reda på att han är oerfarenhet, och hur ska han då få erfarenheter? Det är killen som ska ta de sexuella initiativen och tjejen ska säga nej – för tjejen ska erövrats, ”att få stoppa in sitt finger i Hålet är en seger” (s.149). Det berättas om killar som kan få vilka de vill, och då är det inte längre någon seger, då är det något normalt, då är det något ”förunnat” (s.149) tjejen. Juha är ingen sådan kille, han nöjer sig med vem som helst, med vem som än ”imponeras” (s.149) av honom. Här är det uppenbart vilken makt killar som Stefan eller Lennart har och när Juha försöker dra nytta av sitt övertag som kille blir han ställd inför en tjej som står utanför denna genusordning, en tjej som väljer att ta initiativet. Plötsligt är det han som vill säga nej. ”Allt är hur bra som helst fram till att *hon* – tjejen – plötsligt tar *honom* – killen – mellan benen.” (s.150) Tankarna far genom hans huvud, vad kommer att hända när hon upptäcker att han är oskuld? Han tacklar problemet genom att rata henne och i skolan ska sedan han kalla henne för ”hora” (s.153) och ”madrass” (s.153). ”Det är straffet för att hon med varma sökande händer kom den riktige Juha på spåren”. (s.153)

Mellan killarna råder fortfarande en ”knivskarp ordning” (s.187), på fester får Juha och killar som Roy betala mer för alkoholen när Lennart säljer. Pojkarna är ”noggrant placerade stygn i ett korsstygnbroderi och tråden är hårt åtdragen på dukens baksida. (...) När som

helst kan Stefan, Lennart, Pia eller Eva-Lena säga åt honom att sticka, och då måste han försvinna.” (s.187) Han är alltså med på nåder, och han måste alltid vara beredd att betala något för att få vara kvar. Antingen det är sprit, cigaretter eller att vara syndabocken. Med detta ”förintar” (s.188) han sig själv.

Under en hippa frågar Juha chansen på Li, varpå Li blir tillsammans med Stefan ”eftersom så ser världen ut” (s.215).

På en fest går det plötsligen upp för honom vad det är han har strävat efter. Cilla ligger medvetslös i ett sovrum, våldtagen av Stefan. Frestad av hennes utsatthet närmar han sig. ”Stefan har fått knulla, den jäveln. Själv kommer han aldrig att få knulla. Om han inte passar på nu.” (s.201) Styrd av sina föreställningar tror han att det är så här det måste vara. Cilla är motståndslös, ”medgörlig” (s.201) och därför måste hon vara ”villig”. Han sätter sig bredvid henne, tittar på henne och fantiserar. Han tänker att nu kan han passa på att bli av med oskulden. En medvetslös, initiativlös tjej är att föredra framför tjejen som varit ”den riktige Juha på spåren”. Han undrar vad som skulle få honom att låta bli, Stefan fick ju, varför skulle han inte få? Cilla är medvetslös, hon kommer ändå inte märka någon skillnad. Denna sista tanke får honom ur rubbning och istället för att tvinga sig på henne väcker han henne och frågar hur hon mår.

Efter denna händelse ställer han sig framför spegeln och frågar sig vem han egentligen är. Vem den fege, ynklige pojken är. Han lägger sig i fosterställning, plågas i ”födslovåndor” (s.211) och gråter resten av natten. Han står inför en gräns och ett val. Ett nedstigande i dödsriket och ännu en återfödelse – för att återknyta till utvecklingsromanen. Han renas i plågor från samvetet och i huvudet reducerar han nu sina plågoandars makt, stänger dörren för dem, ser sitt liv passera förbi framför ögonen.

En barndoms samlade gråt sköljer över honom.

Alla nederlag, alla stymplingar, all hans strävan att anpassa sig, smälta in, förneka sig själv, allt det uppdämda, allt det oförlåtna, alla hans svek, allt det han varit rädd för, allt det han skäms över, allt det han ångrar. (s.210)

Han ser alla barnen i Sävbyholm, förstenade i 12-åringars kroppar medan han själv svävar mot himlen. ”*Det var den natten det hände.*” (s.222)

3.2.2 UPPROR OCH ÅTERFÖDELSE

”Upproret kommer spontant” (s.230), först ett steg i taget. Han vägrar att bjuda flickorna av sina cigaretter bakom gymnastiksalen. ”Först föds man och blir den som de säger att man är. Sedan kan man föda sig själv igen och bli den som man skulle vilja vara.” (s.230)

I en garderob finner han sin pappas gamla svarta skinnkavaj, speglar sig och ”skymtar något okänt men som han ändå genast tycker att han känner igen”. (s.231) Med en trenchcoat liknar han David Bowie. I skolan låter han sina kläder vara på vad han än hör och det är det andra steget i upproret.

På Klippoteket föds han på nytt. Han förvandlas från en *ingen*, till en *någon*. ”En flaj och en Bowie T-shirt. Det är allt som behövs.” (s.236) Efter denna förvandling blir han omtalad och uppmärksam i skolan. Folk viskar, det tisslas och tasslas, och Juha njuter i fulla drag.

De andras blickar är vatten som han kan simma i. Han är Esther Williams. Han har gjort ett svan hopp ned i bassängen. Nu tumlar han runt och gör konster inför de häpna åskådarna.

Varför skulle han ens försöka smälta in? På alla sätt vill han vara annorlunda. Han har gått färdigt Sävbyholms vägar nu. Det är dags att vika av. (s. 237)

Den svarta ängeln förklaras och förvandlas till en rebell. Lucifer som gjorde uppror mot Gud. Han känner inte längre fruktan när han hör dess vingslag. ”Juha tog emot sig själv när han föll från himlen.” (s.239)

En avvikare har han alltså blivit och i opposition får han från okända killar höra att han är ”bögg” (s.240) medan han från tjejer får beundrabrev och komplimanger.

Berusad av den nya uppmärksamheten blir han beredd att gå än längre. Tidigare gjorde han allt för att utplåna sig själv och att bli någon annan, någon de kunde acceptera. Nu förstår han hur det fungerar, ”för att några ska älska honom måste andra hata honom” (s.241). Det går inte att kompromissa.

För Juha är inte faktumet om han är homosexuell eller inte det viktiga. Det som har betydelse är hur omgivningen uppfattar honom. Som de första på orten tar Juha och Roy hålet i örat. Hålet tar man i höger öra – annars är man bögg. Naturligtvis tar Juha hålet i vänster öra. Regel nummer 7 i Juhas lag lyder: ”Det viktiga är inte hur en människa egentligen är, utan hur andra uppfattar henne.” (s.251) Ju mer Juha kan provocera desto mer ljus får han på sig.

Efter ringen i vänster öra sminkar han ögonen svarta. Kajal, ögonskugga och mascara från H&M.

Enligt Connell är förhållandet mellan heterosexuella och homosexuella en kollektiv relation laddad med stor symbolik och betydelse för förhållandet av maskulinitet. Den vedertagna uppfattningen om den homosexuella mannen i den patriarkala kulturen är att denne saknar *maskulinitet*. Den dualistiska världsbilden är enkel – motsatser dras till varandra – män till kvinnor, maskulinitet till femininitet. Vad är då en man som saknar maskulinitet? Han är feminin.¹⁹

Det är därför inte svårt att förstå hur mycket Juha nu kommer att provocera sin omgivning. Med David Bowies könsöverskridande, androgyna stil går Juha genom korridorerna. Juha är en fras i en av Bowies sånger, ”Your mum can’t see if you’re a boy or a girl” (s.252). Brutalt upptryckt mot väggarna får han höra att ”de ska döda honom, för han förtjänar att inte leva” (s.252). Han blir föremål för både killars och tjejers uppmärksamhet – hatad och beundrad.

De ropar elaka saker efter honom – naturligtvis, hur skulle det kunna vara på något annat vis – men Juha låtsas antingen att han inte hör, eller också vänder han sig om och kastar slängkyssar efter sina belackare, han putar med munnen och gör sig till. Satan, vad de hatar honom! Varsågod, ha ert roliga! Hata på ni bara och dra sen åt helvete! (s.253)

Ju mer han provocerar desto modigare blir han.

Hemma kommer hans far på honom med den nya stilen och sminket och förkastar feminiseringen – arg och upprörd söker han medhåll från modern, men förstående ställer hon sig på Juhas sida – ”Nå, lite ungdomsrevolt, ska det nu vara så farligt?” (s.255)

Snart kommer också skolans reaktion. Juha och Roy behandlas som avvikare, på samma sätt som de behandlas i korridoren. Skolsköterskan bemöter dem som förövare och belyser hur farligt det är att ta håll i öronen själva. Med tillgjord, ”förstående” röst talar hon om för dem att det är helt normalt att vara ”förvirrad” i tonåren. Snart vet alla lärarna på skolan vad Roy och Juha är för ”något” och ryktena bland eleverna besannas därmed. När de vuxna särbehandlar ger det en klar signal till eleverna. Juha får inte längre vara med på gymnastiken.

Som ”tröskverk” (s.266) beskrivs de killar som nu ger sig på Juha. Utan ett ord knuffas han åt sidan, utan en blick blir han attackerad. ”Det är stora killar, såna som spelar hockey och styrketränar, hårda kroppar, stumma ansikten, blå ögon.” (s.265) Killar som enligt Connell närmast kan beskrivas som de som upprätthåller sinnebilden för den hegemoniska maskuliniteten.

¹⁹ Connell, s. 163

Det som i efterhand upprör Juha är inte att han blir slagen, det har han förväntat sig. Det som upprör honom är att de här killarna låtsas som om de inte ser honom, att de låtsas att han inte är en människa utan ett dött ting, inte en någon utan ett något – ett något som råkar vara i vägen och som de kan vräka åt sidan utan känslor. Att de inte nedlät sig att se honom. Det skrämmer och upprör honom. (s. 265-266)

”Maskiner, programmerade att urskilja och hata alla avvikande.” (s.266)

Han blir trakasserad och slagen varje dag, på väg till och från lektionerna. Lärarna bemöter honom med förakt och hans klasskompisar skrattar och hånar honom. Han bemöter deras hat med än mer provocerande klädsel. ”Det gör ont som fan. Det är jublande lycka.” (s.268)

I en sångtext skriver Juha: ”Jag vill bryta mot alla regler, jag skiter i min heder...” (s.269)

Att få komma in på klubben Village är något väldigt eftertraktat. Juhas coola stil ger honom förstås inträde och får därför något igen för sina uppoffringar. Här träffar han flickan Karin som delar hans beundran av David Bowie.

På väg hem stöter Juha och Roy ihop med ett gäng från skolan. Gängets ledare Mattias Berg konfronterar Juha och frågar honom om hans sexuella läggning. Juha står på sig och svarar trotsigt på alla frågor. ”Du ser ut som en bög. Jag hatar fan bögar.” (s.291) Juha får Mattias ur fattningen när han utan fruktan ser in i hans ögon. Slagen och misshandeln kommer oundvikligen, men det är inte Mattias och hans gäng som är stridens verkliga vinnare.

Juha har gått från att vara osynlig och anonym till uppmärksammad, hatad och beundrad. Hans högsta önskan har alltid varit att bli sedd och älskad, och han har försökt uppnå detta genom att alltid försöka vara som de andra på deras villkor. När han inser att han inte kan vara någon annan än sig själv finner han en alternativ stil och kan hävda sig som annorlunda. Priset blir högt, men genom att stå på sig vinner han sin egen och andras respekt. ”För att några ska älska honom måste andra hata honom.” (s.241) I ett mansforskningsperspektiv representerar Juha nu, enligt min mening, en alternativ maskulinitet i opposition till den i samhället vedertagna uppfattningen av mannen.

4. AVSLUTNING

4.1 SAMMANFATTNING

Syftet med uppsatsen har varit att studera och visa maktrelationer mellan män utifrån en teori hemmahörande inom mansforskningen. Studien är byggd på Robert W Connells teorier om maskuliniteternas hegemoni och de relationer som styr över- och underordning.

Centralt i Connells maskulinitetsteori är således maktrelationerna maskuliniteterna emellan. Man kan enligt Connells urskilja fyra sorters maskuliniteter – den hegemoniska, den delaktiga, den underordnade och den marginaliserade maskuliniteten. Den hegemoniska maskuliniteten är den maskulinitet varmed mannens kulturella och sociala makt i världen upprätthålls. Få män lever upp till denna maskulinitet, den fungerar snarare som en myt om mannens överlägsenhet. Idrottsmän och filmstjärnor hör till dem som ligger närmast dess kroppsliga definition men även höga statsmän och direktörer räknas. Den delaktiga maskuliniteten innehas av alla de män som drar nytta av att upprätthålla myten om den hegemoniska maskuliniteten. Till de underordnade hör alla de som antingen motarbetar och/eller på grund av sexuell läggning diskvalificeras av den hegemoniska manligheten. Dessa beskrivs ofta som feminina och är därmed inga ”riktiga män”.

Connell är mansforskare och hans teorier hör till mansforskningen. Mansforskningen är en feministiskt besläktad forskningsinriktning som säger sig vilja nyansera och förklara manlighet. Inom mansforskningen urskiljer man alltså flera manligheter, eller *maskuliniteter*. Mansforskningen är en relativt ny företeelse i den akademiska världen och dess definitioner diskuteras fortfarande. Många mansforskare hävdar att ett maktperspektiv är viktigt då kunskap om män och manlighet är nära förbundet med det fenomen vi kallar patriarkatet. Vissa mansforskare hävdar dock att maktperspektivet är viktigt att ha i åtanke men att detta synsätt tvingar till en alltför ensidig syn på manlighet. Mansforskningen är inriktad på att dekonstruera den hegemoniska manligheten och dess makt och syftar till att lyfta fram alternativa manligheter.

Med Connells teorier kan man alltså studera maktrelationer i den genushierarki som råder mellan män. I Jonas Gardells romanvärld råder en strikt hierarki pojkarna emellan och med Connells teorier är det möjligt att förklara dessa relationer. Romanernas protagonist Juha Lindström är en pojke som är i desperat sökande efter bekräftelse och att få höra till. Juha vill vara en av de tuffa, en av dem som påminner om den hegemoniska maskuliniteten.

I sin delaktighet förintar han sin egen personlighet och negligerar sina riktiga kamrater, de som genushierarkin direkt underordnar. I den första romanen, *En komikers uppväxt*, låter hans förnuft honom slutligen att på sätt vis att säga ifrån, med avvisning och mobbning som följd.

I *Ett ufo gör entré* inser Juha efter ett tag att det inte är någon idé att försöka smälta in. Han finner sin egen nisch och ”återföder” sig själv. Insikt i genusrelationerna når han när han på en fest är nära att sexuellt utnyttja en av alkohol medvetlös flicka. Av förakt för sig själv och den han försökt att vara finner han sig stående vid en gräns och ett vägval.

Inspirerad av en icke-hegemonisk förebild börjar han testa gränserna för vad som är acceptabelt. Snart inser han att han måste vara hatad av vissa för att kunna bli älskad av andra. Han utnyttjar utanförskapet för att finna en äkta gemenskap. Hans självförtroende växer när han får komplimanger och uppmärksamhet.

För att provocera anammar han en androgyn stil som ger honom uppmärksamhet av både positivt och negativt slag. Stämplad som bög i skolan blir han varje dag misshandlad och trakasserad. Konflikterna inom genusrelationerna blir uppenbara. Den feminina Juha ses som ett hot som måste elimineras. Killarna som angriper honom beskrivs som robotar, ”programmerade” att förtrycka alla avvikare, alla som inte följer de regler och konventioner som är uppsatta. Juhas delaktighet är slut.

5. REFERENSER

5.1 LITTERATURLISTA

Connell, R. W., 1996: *Maskuliniteter*. Uddevalla.

Folkesson, Per, 2000: *Nordisk mansforskning – En kartläggning*. Karlstad.

Forslid, Thomas, 2002: *Mansforskningen – uppstickare och förnyare i genusfältet*. Tidskrift för litteraturvetenskap 2002:02, s.18-25.

Gardell, Jonas, 2000: *En komikers uppväxt*. Stockholm.

Gardell, Jonas, 2002: *Ett ufo gör entré*. Stockholm

Holmberg, Claes-Göran, 1995: *Generationsromanen som fenomen: Larsson-Krieg, Susanne (red): Myter och motiv: essäer om litteratur*. Stockholm.

Johansson, Thomas, 2000: *Det första könet? Mansforskning som reflexivt projekt*. Lund.

Nationalencyklopedin på Internet, <http://www.ne.se/>.